

GÜNÜMÜZ FELSEFESİNDE BİLGİ İLE NESNESİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİRKAÇ ÖRNEK

Hamdi BRAVO*

ÖZET

Bilginin olanağı sorunu, araştırmayı, bilginin üretilmesinin uygun bir yönteminin olup olmamasından çok, bilgi adı altında dile getirilmiş yargıların karşılık geldiği bir nesnenin olup olmadığı sorusuna yönelendirir. Çağımızı ıralayan epistemolojik varsayım, bilginin nesnesi olmadığıdır; bu yüzden de Aristoteles'in ontolojik yaklaşımında dile getirildiği biçimiyle klasik anlamda bilgi söz konusu değildir.

Bu makalede amaçlanan şey, çağımızda egemen olan ve bilgi ile nesnesi arasındaki ilişkiyi değişik açılardan ele alan kimi yaklaşımları serimlemek; Foucault'nun -Bilginin Arkeolojisi başlıklı eseri özelinde- bilgiye yaklaşımını diğerlerinden ayıran özellikleri tartışmaktır.

***Anahtar sözcükler:** bilgi, nesne, tutarlılık, faydacılık, uygunluk kuramı, pozitivizm, söylem.*

(Some Sample Approaches of Our Age on the Relation Between Knowledge and Its Object)

ABSTRACT

The problem of the possibility of knowledge directs the investigation to the question whether there is any object that corresponds to sentences expressed as to be knowledge more than the methods which adequately produces knowledge. Epistemological assumption that characterizes our age is that the knowledge has no object; so there is no knowledge in the classical sense as it is expressed by Aristotle in his ontological approach.

The aim of this article is to expose some approaches that are dominant in our age and that inquire the relation between knowledge and its object from different perspectives; and also discuss the distinctive properties of the Foucault's approach to knowledge by focusing especially on his book Archeology of Knowledge.

***Keywords:** knowledge, object, consistency, pragmatism, correspondance theory, positivism, discourse.*

22 Bilgi ile Nesnesi Arasındaki İlişki Üzerine Birkaç Örnek

“Bilginin olanaklı olup olmadığı” sorusu, bizi, bilgiyi üretecek uygun bir yöntemin araştırılmasından çok, yargıların karşılık geldiği bir nesnenin olup olmadığını araştırmaya yönlendirir. Bu araştırmanın başlangıcı, elimizde bulunan en eski yazılı kaynaklar kadar eski ve köklüdür.

Bilginin tek kaynağının “duyular” olduğunu iddia eden Sofistler, duyularımıza konu olan bu dünyanın olmadığını iddia edecek kadar ileri gitmemişlerse de, bu dünyada bulunan tek tek varlıkların gerek birbirleri arasındaki etkileşimlere göre gerekse öznelerle göre sürekli değişmelerini göz önünde tutarak “var” denecek sabitliklere de sahip olmadıklarını söylemişlerdir. Bilgi “olanın olduğunu, olmayanın olmadığını söylemek” diye anlaşılacaksa, hiçbir varlık diğer varlıklardan ya da kendisini algılayan öznelerden ayrı, kendi başına “bir şey” olamadığı için, söylenenlerin geçerliliği ancak anlık olarak ve yalnızca söyleyen için geçerli olacaktır; bir an önce ya da sonra ve bir başka özne için, geçersizleşecektir. Bu nedenle, hiçbir şey için “o vardır” ya da “o yoktur” demek olanaklı olmayacaktır.

Bilgi için tek kaynağın duyulur nesnelere olmadığını, idealer adını verdiği düşünülür nesnelere de var olduğunu iddia eden Platon ve duyulur nesnelere kendinde onları oldukları nesne kılan *eidoslara* sahip olduğunu söyleyen Aristoteles, Sofistlerin bilgi yargısı ile bilgi nesnesi arasında açtığı yarığı kapatmaya çalışmışlardır.

Bugünkü felsefi tartışmaların bir bölümü de benzer bir sorunun etrafında toplaşmakta, aynı ilişkiyi anlamaya çalışmaktadır. Bu yazının amacı, bir yandan 20. yüzyıl felsefe anlayışında baskın bir yer tutmuş postmodernizm akımının bu tartışmaya bakışını Foucault’nun *Bilginin Arkeolojisi*’nde söyledikleri örneğinde serimlemek ve bu bakışın modernizmden bir kopuşu içerip içermediğini saptamak, öte yandan da çağdaş birkaç örnek ışığında bu tartışmanın aldığı yeni şekli ortaya koymak olacaktır.

Postmodernist diye nitelenen bütün düşünürlerde ortak olan kabul, günümüzde (kimileri tarafından Sokrates'ten kimileri tarafından da Descartes'tan başlatılan) modern dönemden bir kopuşun yaşandığı – ya da “yaşanmakta olduğu” -, ‘modern’ diye nitelenen yaşam tarzının, bilim anlayışının, üretim ilişkilerinin ya da bilgi üretme tarzının vb. değiştiği, ‘modern’ olan ne varsa her şeyin günümüzde (bir anlamda) tersyüz edildiğidir. Bu keskin sınırları olan kopuş iddiası her düşünür tarafından kendi kabullerine bağlı olarak gerekçelendirilmekte, ‘modern’ ve ‘postmodern’ diye nitelenen iki dönem herkesçe kendi ölçütlerine göre ayrılmaktadır. Ama bu noktada ortak olan, ölçütler farklı farklı olsa da bu iki dönemin kesişen yanlarının kalmadığında –ya da “kalmaması gerektiğinde”– uzlaşmalarıdır. Örneğin bilginin çağımızdaki durumunu araştıran Lyotard *Postmodern Durum*¹ adlı kitabında bu kopuşu –aynı zamanda modern bilim yapma tarzına eleştiriler getiriyorsa da– toplumsal yapının ve teknolojinin geçirdiği değişimler sonucunda ortaya çıkan zorunlu bir olgu olarak saptarken, Derrida ‘söz’den yola çıkıp “dili aklın bir aracı olarak gören, aklın yönlendirmesine uyduğunu varsayan” Logos-merkezli Batı düşüncesi karşısına bu düşünceden kopmak gerekliliğini önererek bilinçli özneyi (ve aklı) dile tabi kılan bir görüşle çıkar².

Kopuş düşüncesinin yanında (kopuş düşüncesini ortaya çıkaran) bir diğer ortak eğilim de, modernitenin getirisi olarak saptanan öğelerin eleştirilmesi, bunların ortadan kalkmasının gerekliliğinden söz edilmesidir. Onlara göre modernitenin ortaya çıkarmış olduğu toplumsal, kurumsal ya da düşünsel yapılar, bunların yanında, modernitenin önümüze ulaşılması gereken amaçlar olarak koyduğu ülküler, kendilerinden kurtulunması gereken şeylerdir. Çünkü –çoğu tarafından kabul edilen görüş budur– modernite ne vaad ettiyse bunun tersini ortaya çıkarmıştır; bunun nedeni, modernitenin üzerine kurulmuş olduğu ilkelerin, kendi vaad ettiklerinin gerçekleştirilebilmesine engel olmasıdır. Bundan dolayı, modernitenin bize sunduğu herşeyden kurtulmalı, bu geleneklerle olan bağımızı koparmalıyız.

¹ Jean-François Lyotard. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. (trans. by Geoff Bennington and Brian Massumi) Manchester University Press, Manchester, 1984.

² Gülnur Savran. “Postmodernizm: Yepyeni Bir Evre mi, Bir Eğilimin Mutlaklaştırılması mı?” *DeFTER* Dergisi, sayı: 38, s. 163.

24 Bilgi ile Nesnesi Arasındaki İlişki Üzerine Birkaç Örnek

Postmodernistlerin, en azından (bilgiyle nesnesi arasındaki ilişki temelinde) “bilgi”yi kavrama bakımından, bu bir önceki dönemden kopuş iddialarının gerçekleşip gerçekleşmediği bu çalışmada sınanacak sav olacaktır.

*

Çağımız düşünürleri, daha çok Sofistlere yakın dururlar ve “bilginin nesnesini yitirmiş olduğu”nu iddia ederler. “Bilginin bir nesnesi olduğu ve olanaklı olduğu” iddiaları, bir baskıcılıkla, bir tektipçilikle özdeş görülen “hakikatçiliğin” *tiranca* bir iddiası olarak algılanır. Yaşamın bütün alanlarında –özgürleşme adına- göreciliği, çeşitliliği, çokluğu savunan Postmodern düşünürler de, ilk bakışta, Sofistlerinki türünden bir anlayışa yakın görünmektedirler. Foucault örneğinde postmodernist yaklaşımın “bilginin nesnesini yitirip yitirmediği” tartışmasında nerede durduğunu tam olarak belirleyebilmek için, ilkin bu deyişin ne anlama gelebileceği üzerinde durmak yararlı olacaktır. Bu deyiş, araştırılacak sorun bağlamında, üç anlama gelebilir gibi görünmektedir: 1) ‘Bilgi’ diye nitelenebilecek yargıyı dile getirenin, yargının nesnesini tam anlamıyla kavramadan, o nesneyi başka nesnelere karıştırarak yargısını ifade etmesi. 2) ‘Doğruluk’ ölçütü geliştirmeye çalışılırken ‘özne’ ve ‘nesne’ arasındaki ilişkinin hesaba katılmaması. 3) ‘Bilgi’ diye nitelenebilecek yargılar dilegetiren birinin, (Sofistlerin iddia ettiği gibi) yargılarının karşılık geldiği bir ‘nesne’sinin olmadığını iddia etmesi (ya da, böyle birşeyin başkaları tarafından iddia edilmesi).

Birinci durumda “doğru yargı”nın ya da “hakikat”in olanağı yadsınıyor değildir. Kendisine başvurarak doğru yargılar dilegetirebileceğimiz ya da yanlış olan yargıyı düzeltmek için kendisine gidebilip ‘yanlış’ bilgileri ‘doğru’ olanlara dönüştürebileceğimiz bir nesne, bilgiye ait bir dayanak noktası hala vardır. Burada nesnenin yitirilmesi bir anlık ve kişiye özel bir durumdur. Bir başka anda bir başka kişi o nesneyi tüm seçikliği içerisinde kavrayıp başka nesnelere karıştırmadan onun hakkında doğru yargıları dilegetirebilir. Betimlenen bu duruma bakıldığında, “bilgi”nin, “doğru bilgi”nin, “hakikat”in olanağını yadsıyan postmodernistlerin böyle birşeyi kastetmediği açıktır.

Yukarıdaki ikinci maddeye gelince: burada sözü edilen durumu daha iyi betimleyebilmek için iki örneğe kısaca değinmek yerinde olur: bunlardan birisi Pragmatistlerin öncüsü olan William James'e diğeri de Teo Grünberg'e aittir.

Pragmatistler 'bilgi' diye nitelenebilecek yargıları sınamak için (ne olduğuna ileride değinilecek olan) "uygunluk/karşılık gelme kuramı"nın önerisini dikkate almazlar. Onlara göre doğruluk söz konusu olduğunda önemli olan bir yargının ilişkin olduğu şeye karşılık gelmesi ya da onunla uygunluk içinde olması değil, elimizde karşılaştırılacak iki yargı varsa, 'doğru' kabul edildiğinde pratik bakımdan hangisinin daha işe yarar sonuçlar doğuracağını belirlemektir. "Böyle hallerde pragmatik metot, her bir kavramı [ya da yargıyı], kendilerinden değer verilebilecek pratik sonuçlar çıkarmak suretiyle tefsir etmeye çalışmaktır."³ Bu yöntemin kabul edilmesinin sonucu olarak, varolan her şeyin anlamı ve değeri, onların ortaya çıkardıkları sonuçların toplamı haline gelmektedir. Bu, şu demeye gelir: "Bize ister yakın ister uzak olsun, [nesnenin doğuracağı] bu sonuçlar hakkındaki anlayışımız bizim için nesne hakkındaki anlayışımızın bütünüdür."⁴ Bu görüşe göre, gerçekliği oluşturan nesnelerin hepsi bizim pratiğimize ortaya çıkardıkları sonuçlarla etki eder; bu durum dolayısıyla da, gerçekliği şu ya da bu biçimde değiştirmek (bu, gerçekliği oluşturan nesnelerin değişmesi demektir) yaşamımızı şu ya da bu yönde ya kolaylaştıracaktır ya da zorlaştıracaktır. Bu durumda da tercih, gerçeklik nasıl bir yapıya kavuşturulmak isteniyorsa ona göre yapılacaktır. Bir şeyi yapmayı tercih etmenin ilkesi James tarafından şöyle formüle edilir (aslında ilke Ostwald tarafından formüle edilmekte, James tarafından aktarılmaktadır): "Şu yahut bu almaş doğru olsaydı, dünya hangi hususlarda başka olurdu? Eğer hiçbir başkalık bulunamazsa, o zaman almanın da hiçbir anlamı yok demektir."⁵ Böylece fikirler, kavramlar, yargılar, ilkeler ya da kuramlar "muammaların bizi rahata kavuşturacak cevapları değil fakat aletleri olmaktadır"⁶. Eğer şunu ya da bunu kabul etmek bizi rahata kavuşturmayacaksa, bunlar 'doğru' diye de kabul edilemeyecektir. Bu

³ William James. *Pragmacılık*. (çev. Muzaffer Aşkın) İstanbul Milli Eğitim Basımevi, 1948. s. 34.

⁴ a.g.e., s. 35.

⁵ a.g.e., s. 36.

⁶ a.g.e., s. 39.

26 Bilgi ile Nesnesi Arasındaki İlişki Üzerine Birkaç Örnek

söylenenlerden çıkarılabileceği üzere ‘bilgi’nin doğruluğu onun nesnesiyle uygunluğu anlamına gelmemekte, bu anlayıştan farklı olarak, ‘bilgi’ diye nitelenenlerin gerçeklikle karşı karşıya kalındığında işe yararlığı onların hakikat olup olmamasının ölçütü haline gelmektedir.

“Bilginin nesnesinin, doğruluk ölçütü belirlenirken dikkate alınmaması”na farklı bir ikinci örnek olarak bir de Grünberg’in görüşlerine değinmek gerekirse:

Grünberg “Empirik Bilginin Ölçütü Olarak İnançların Uzun Süreli Tutarlılığı” başlıklı yazısında ‘doğruluk’ ölçütüne ilişkin görüşlerinden söz ederken, bilgiler yerine inançlardan söz eder. Ama ‘inanç’ diye nitelenen şeylerin içerisine, bu çalışma bağlamında, ‘bilgi’ diye adlandırılan yargılar da girmektedir. Bu bakımdan, inançların doğruluğuyanlılığı için söylenen şeylerin bilgiler için de geçerli olduğu varsayılmakta, bu yazıda dile getirilenler de bu bağlamda bu çalışmaya katılmaktadır.

Grünberg’e göre ussal bir bilen öznenin inançları bir dizge oluşturur ve ‘doğruluk’ ölçütünü ortaya koyabilmek için, öznelere tek tek inançları bu dizgeye nasıl dahil edip dizgeden nasıl çıkardığını kavramak gerekir. Çünkü *ussal bir bilen öznenin* amacı “inanç dizgesindeki hataları – olabildiğince çabuk ve en az çabayla – asgariye indirmek, hakikatleri azamileştirmek”tir⁷. Peki hataları asgarileştirmeyi, hakikatleri azamileştirmeyi sağlayan ussal işlem nedir? Ona göre bu işlem, bir dizge oluşturan – ya da oluşturmak zorunda olduğu varsayılan – inançlar arasındaki tutarlılığı sağlamaktır. Tutarlı olmayan inançlar dizgeden atılırken dışarıdan yalnızca varolan dizgeyle tutarlı olabilecek olanlar alınır. Bu görüş doğrultusunda bakıldığında, bir inancın (ya da bilginin) doğruluğunu (ya da hakikat olduğunu) belirleyen tek şey, bu inancın içerisinde yer alacağı dizgenin diğer öğeleriyle tutarlılığı olacaktır.

Bu görüşlerle örneklenen “nesneyi yitirme” biçiminin postmodernistlerin görüşlerinde söz konusu olup olmadığına, ileride

⁷ Teo Grünberg. “Long-run Consistency of Beliefs as a Criterion of Empiric Knowledge”, *Concept of Knowledge*. Ed. Ioanna Kuçuradi and Robert S. Cohen. Kluwer Academic Publishers, Boston, 1995. s. 149.

görüşleri postmodern bilgi anlayışına bir örnek olarak ele alınacak olan Foucault'ya bakılarak karar verilecektir. Ancak bir önbilgi olarak, kast edilenin böyle bir şey olmadığı söylenebilir.

Peki yukarıda sözü edilmiş olan üçüncü durum postmodernistler için söz konusu mudur? Postmodernistler 'bilgi' diye dilegetirilen yargıların bir nesnesi olmadığını öne sürmekte midir? Ya da, kendi yargılarının bir nesnesi olmadığını iddia etmekte midirler? Bu sorulara yanıt verebilmek için, öncelikle, bilginin kendisine karşılık geldiği bir nesnesi olduğunu kabul eden görüşlerin bunu söylemekle ne kastettiklerine birkaç örneği göz önünde tutarak bakmak yerinde olur.

Görecilerin “yargıların doğruluğu ya da yanlışlığının göreliliği”ni iddia eden görüşlerine bir karşılık olarak kaleme alınmış “Bilgi, Hakikat ve Yanılabilirlik” başlıklı yazısında Kwasi Wiredu, kimi göreci savları yanıtladıktan sonra, göreciliğin her türlü hakikat tanımına sızabildiğine karar verir. Ona göre bunun nedeni ‘hakikat’ kavramının Batı felsefesi içerisinde ‘Olimposçu’ diye nitelediği ‘*a priori*’, ‘zorunlu’ vb. gibi kavramlarla birlikte düşünülmesi, hakikat arayışı sırasında hakikatin insanın ürettiği bir şey olduğunun gözden kaçırılmasıdır. Batıda “hakikatin alanı ile yargının, inancın, kanının vb. alanı arasında kökten ve ontolojik bir ayrım” olduğu düşünülür; bir yargının doğruluğu ve yanlışlığından söz edilebilir, ama bu hakikat için söz konusu değildir. İnsani bilme yanılabilir ama hakikatin kendisi mantıksal olarak hatadan yoksundur. Sanki bilen varlıklar olmasa da hakikat diye bir şey varolabilirmiş gibi tasarlanır. Ama ona göre hakikatin böyle tasarlanması zorunlu değildir. Çünkü hakikat aslında ne mantıksal ne de kavramsal olarak yargıdan ya da inançtan bağımsızdır. O, ontolojik olarak yargının altında ya da üstünde, öncesinde ya da sonrasında değildir. “... hakikat, ... kendisiyle bir kavramın [ya da yargının] *gerçekliğe* karşılık geldiğini ya da *gerçeklikle* uygunluk içinde olduğunu ... gösterdiğimiz bir kavramdır. Bu tür bir karşılık gelme iddiası yargının özüdür ve hakikat yargısı ... bu türden bir yargının olumlu bir değerlendirilişidir.”⁸ Bu, ona göre, yargılara ilişkin bir “karşılık gelme/uygunluk kuramı”dır. Her ifade bir şeyin öyle olduğunu söyler; bu “bir şey” bir ifade değildir, yalnızca

⁸ Kwasi Wiredu. “Knowledge, Truth and Fallibility”, *Concept of Knowledge*. Ed. Ioanna Kuçuradi and Robert S. Cohen. Kluwer Academic Publishers, Boston, 1995. s. 142.

28 Bilgi ile Nesnesi Arasındaki İlişki Üzerine Birkaç Örnek

bir ifadenin kurucu parçasıdır. Bu söylediklerini gösterebilmek için şu örneği kullanır Wiredu: ‘Bu kırmızıdır’ ifadesinde *bu* ‘bir şey’e, *kırmızı* ‘öyle olmaya’, *-dır* da iddiaya işaret eder. Yani “... ‘kırmızı olma’ kavramı gerçekliğin bir parçasına atfedilir. Bu ‘atfetme’ ya bir kavramın gerçekliğe *karşılık gelmesi* anlamına gelir ya da kavramın gerçeklikle uygunluğu anlamına.”⁹ Böylece ‘bilgi’ diye nitelediğimiz yargı, oluşturucu öğelerinin *gerçekliği* dilegetirdiği, kendisinin *gerçekliğe* karşılık geldiği, uygun olduğu düşünülen yargı olur.

Kendisinin kullandığı yalın örnekte “uygunluk/karşılık gelme kuramı”nın haklılığını göstermek kolay görünse de, Wiredu’nun hakikate ilişkin görüşlerinin görecilerin (ve kendileri de birer göreci addedilen postmodernistlerin) iddialarını çürüttüğünü söylemek pek kolay olmayacaktır. (Aslında kendi örneğinin de onun hakikat kuramını pek haklı çıkarmadığı rahatça öne sürülebilir: aktan başlayıp pekçok rengi geçtikten sonra karaya varan renk tayfında kırmızının sınırlarını göstermek konusunda herkesin uylaşabileceğini düşünmek bile zor görünüyor. Bunun yanında, kimi toplulukların maviyle yeşil arasında bir ayırım yapmıyor olduğu da göreciler tarafından sıkça kullanılan bir örnektir. Ama Wiredu’nun “karşılık gelme kuramı”nın sorunları bununla sınırlı değildir.)

Eğer ‘gerçeklik’– Aristotelesçi anlamda – yalnızca *energeia* halinde varolanlarla sınırlı tutulursa, pekçok sözcüğü dilden atmakla kalınmaz bilgi disiplini diye nitelenen pekçok alanı da ortadan kaldırmak gerekir. Özellikle felsefe (Wiredu’nun söyledikleri de içinde olmak üzere) tümüyle anlamsız bir iş haline gelir. Yok ‘gerçeklik’ genişletilirse, bu kez de hakkında bilgi ortaya koyulduğu iddia edilen herşeyin ‘gerçek’ olduğunun ya da ‘gerçeklik’ içerisinde yer aldığı kabul edilmesi gerekir. Bunu kabul etmek, teolojinin söylediklerinin de, astrolojinin söylediklerinin de, cin, peri, şeytan, melek vb. şeyleri gördüğünü ve onların şöyle şöyle olduğunu söyleyenlerin söylediklerinin de doğru olduğunu, yargılara konu olan bu ‘şeylerin’ de *gerçek* olduğunu kabul etmeyi gerektirir.

⁹ a.g.e., s. 142.

Wiredu'nun söylediklerinin doğurduğu ilk durumun en uç örneği Neo-pozitivistler tarafından öncülerini sayılan Wittgenstein tarafından verilir. Gerçekliğe ilişkin olanlar dışındaki her yargının anlamsız olduğunu öne süren Wittgenstein'a göre "dil dünyayı resmeder". Dünya ise olguların toplamıdır. Olgular nesne bağlantılarından, nesne bağlantıları da nesnelere oluşur.¹⁰ Bir yargı/tümce, ancak ve ancak kendisini oluşturan sözcükler ve bu sözcüklerin düzeni, hakkında oldukları nesnelere ve onların düzenlenişleriyle örtüşüyorsa doğrudur.¹¹ Örtüşmeyen tek bir nokta, öge ya da yan yargıyı/tümceyi doğru olmaktan çıkarır; "dünya"da bulunmayan bir şey tümcede yer alıyorsa, yer alan bu şey tümceyi "anlamsız" kılar. Böylece, bilginin bilgi olması ya da doğrulanabilme olanağına sahip olması, onun *gerçekliğe* uygunluğuna bağlanır. Gerçeklik dışında kalan ya da onu aşan her şey (metafizik, etik vb. disiplinleri, adalet, özgürlük, insanlık vb. kavramları) kendileri hakkında bilgi sahibi olabilme olanağının dışında bırakılır.

'Gerçeklik', dilin içinde yer alan sözcüklerin dile getirdiği her şeyi içine alabilecek şekilde genişletildiğindeyse, yargıları (doğruluğu ve yanlışlığı bakımından) birbirinden ayırabilecek ölçütler geliştirmenin gerekliliği ortadan kalkacaktır. Çünkü böyle bir kabul hareket edildiğinde neredeyse 'bilgi' adına söylenen ne varsa doğru sayılabilecektir. Zaten, Neo-pozitivizmin belirli bir dönemde neredeyse her yana yayılabilmesinin temelinde böyle bir sınırsızlığın, ölçütsüzlüğün yarattığı sıkıntıların yattığı da rahatça söylenebilir. Onların vaadi, bilim alanındaki bu başıboş laf kalabalığından bilimlerini kurtarmaktır.

Kısaca özetlemek gerekirse, görecilerin iddialarını çürütmek için kaleme aldığı yazısını Wiredu biraz daha ilerletse (ya da, yazısının 'gerçeklik' kavramı dolayısıyla taşıdığı sorunları biraz eşelesen), ya Neo-pozitivistlerin kısır bilim anlayışlarına saplanacak ya da görecilerin görüşlerine hak vermek zorunda kalacaktır. Bu çıkmazdan belki 'gerçeklik' kavramının sınırlı bir belirlenmesiyle çıkılabilir. Bu sorunun aşılıp aşılamadığına – bir biçimde aşabilenlerin olup olmadığına – yazının sonunda karar verilecektir.

¹⁰ Ludwig Wittgenstein. *Tractatus*. (çev. Oruç Aruoba) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996. önerme 1 ve devamı.

¹¹ a.g.e., önerme 2 ve devamı.

*

Postmodernistlerin “moderniteden kopmuş oldukları/moderniteden kopulmuş olduğu” iddiası doğru mudur? Daha özele inilirse, konumuzla ilgili kısmı bakımından, ‘bilgi’ kavramının içeriğinin belirlenişi gerçekten modernistlerde ve postmodernistlerde değişmiş, birbirini dışlayıcı iki ‘bilgi’ kavramı ortaya çıkmış mıdır? Bu sorulara, - bilgiyle ilişkisinde – ‘dil’e bakışın ne yönde değiştiğini saptamakla, bir açıdan, “evet” diye yanıt verilebileceğini düşünüyorum.

‘Bilgi’ diye nitelediğimiz yargılar, en temelde, dile ait, belirli bir dilin içerisinde dile getirilen yargılardır. Bu bakımdan yaklaşıldığında, (günümüzde iyice belirginleştiği üzere) bilgiye ilişkin her görüşün, örtük de olsa, bir dil anlayışını da içinde barındırmakta olduğu söylenebilir. En azından, hem dilin hem de bilginin oluşturucu ögesi olan “sözcükler”e ilişkin bir anlayışı, bilgi görüşlerini eşelersek, ortaya çıkarabiliriz.

Bilgilerin ‘doğru’ ya da ‘yanlış’ diye nitelenmesi, kendilerini oluşturan sözcüklerin işaret ettikleri şeyi (olayı, olguyu, durumu vb.) dile getiren getiremiyor olmalarına bağlıdır: işaret ettikleri şeyi ona uygun biçimde dile getiriyorlarsa ‘doğru’, bunu başaramıyorlarsa ‘yanlış’ sayılmaktadırlar. Saussure’un dile ilişkin görüşlerinin felsefe alanını etkilemesinden önce (ya da, Postmodernistlerin açısından bakıldığında, ‘modernist’ diye nitelenebilecek düşünürlerde) sözcüklerin, kendileri dışında bir başka şeye göndermede bulunduğu düşünülmekteydi: bu başka şey bir varolan, varolanların oluşturduğu bir olay ya da durum vb. olarak tasarlanmaktaydı. Bu açıdan bakınca, her sözcük kendisi dışında bir başka şeye *göndermekteydi* kişiyi: o şeyin bir temsiliydi.

Wittgenstein bu dil anlayışının felsefi temellerini Augustinus’un attığını öne sürmektedir. *Philosophical Investigations* adlı kitabında. Augustinus’tan yaptığı alıntı şöyledir:

“(Büyüklerim) bir nesneyi adlandırdıklarında ve aynı anda bu şeye doğru hareket ettiklerinde, ben bu yaptıklarını gördüm ve o nesneyi işaret ettiklerinde telaffuz ettikleri sesle o nesnenin adlandırıldığını anladım. ... Böylece, sözcüklerin çeşitli tümcelerde tekrar tekrar uygun yerlerde kullanıldığını

işittikçe, [sözcüklerin] hangi nesnelere işaret ettiklerini anlamayı öğrendim.”¹²

“Her sözcüğün karşılık düştüğü bir şeyin (kendisinden ayrı bir gönderisinin) olduğu” kabulü vardır bu dil anlayışında. Başka türlü olsa, yani gönderisi olmayan bir sözcük dilde içerilse, o sözcüğün neyi kastettiği hiçbir zaman öğrenilemez. Dile böyle bakınca, daha önce sözünü ettiğimiz Neo-pozitivizmin görüşlerine varmak hiç de zor olmamaktadır: içlerinde özellikle felsefe olmak üzere pekçok disiplin ne anlamı ne de doğrulanabilme ya da yanlışlanabilme olanağı olan yargılarla dolmuştur tarih içerisinde. 19. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkıp neredeyse 20.yüzyılın ortalarına değin pekçok alanda mutlak bir hakimiyet kuran pozitivizm ve neo-pozitivizm bilgi alanlarını bu ‘metafizik’ diye nitelenip aşağılanan yargılardan kurtaracak “yöntem” olmak iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Bu amaçlarına ulaşabilmek için de, “her sözcüğün değil, yalnızca gerçeklikte varolan şeylere göndermede bulunanların (bunları temsil edenlerin) bir karşılığı olduğu”nu ileri sürmüşlerdir. Bu, yukarıda da söylenmiş olduğu gibi, “uygunluk/karşılık gelme kuramları”nın en uca gitmiş halidir.

Bu çalışmadaki iddialardan biri, Saussure’un görüşlerinin -modern ve postmodern diye ayrılabilir bir bilgi görüşlerinin- bir açıdan, kopuş noktası sayılabileceğidir. Bu dil anlayışı, bugün ‘modernist’ diye nitelenebilecek düşünürlerin büyük bir kısmının görüşlerinde etkili olan “uygunluk/karşılık gelme kuramı”nın ‘postmodernist’ diye nitelenen düşünürler tarafından, bir anlamda, dönüştürülmesine yol açmıştır. Bu, Saussure’un görüşlerinin felsefe alanında hemen etkili olduğu anlamına gelmemektedir. 1916’da yayınlanan *Genel Dilbilim Dersleri*’nden beş yıl sonra yayınlanan *Tractatus*, Viyana Çevresi’nin o gün için “müstakbel” diye nitelenebilecek kurucuları tarafından neredeyse bir başyapıt kutsallığıyla karşılanmıştı. Saussure, “bilginin gerçeklik dışında hiçbir şeye başvurarak doğrulanamayacağını” iddia eden neo-pozitivistlerin kısırlaştırdığı ve neredeyse bir kenara atılmasına neden olduğu insan bilimlerinin yeni yöntemler kazanmasının, bir ölçüde, yardımcı olmuştu. Bu iddialı bir yargıdır, elbette. Ama neo-pozitivizmin önerdiği

¹² Ludwig Wittgenstein. *Philosophical Investigations*. (trans. by G.E.M. Anscombe) Oxford: Malden, Mass.: Blackwell, 1999. s. 2.

32 Bilgi ile Nesnesi Arasındaki İlişki Üzerine Birkaç Örnek

dışında birtakım yöntemler (örneğin, yapısalcılık) geliştiren felsefecilerin kendisine en çok başvurduğu düşünürün Saussure olması, onun dile ilişkin görüşlerinden yararlanılması, bu iddianın yine de temelsiz olmadığının göstergesi sayılabilir.

Konuyla ilgisi bakımından, Saussure'ün dil anlayışına getirdiği yenilik ve bu yeniliğin neo-pozitivizme (bunun yanında “uygunluk/karşılık gelme kuramı”na) aykırı olan yanı kısaca şöyle özetlenebilir: Dil ve sözcükler, artık, pozitivistlerin varsaydığı gibi somut varlıklara yönelmez; dilbilimin araştırma nesnesi, *gösteren* (işitim imgesi) ve *gösterilen* (zihindeki kavram) ikilisinden oluşan gösterge kavramıdır; gösterenin ve gösterilenin kendileri dışında karşılık geldiği duyulur alandaki bir gönderisi söz konusu değildir. Dile yönelik bu kavrayış farklılığı, bilime, bilimin yargılarıyla nesnesi arasındaki ilişkiye bakışı da farklılaştırır.¹³

Böylece, Wiredu'nun uygunluk kuramından ya da neo-pozitivizmin *gerçekliğe* uygunluk kuramından farklı olarak, “bir sözcüğün ilişkin olduğu şeye uygun olması”ndan söz edildiğinde, bu şey sözcüğün dışında değil sözcüğün kendisinde aranmaya başlanır. Bir sözcüğün anlamını bilmek, onun ilişkin olduğu şeyi onun dışında bir başka şeye giderek bilmeyi gerektirmez; zaten sözcüğün iki parçasından biri olan “gösterilen”e, yani “zihindeki kavram”a, gitmeyi gerektirir. Bu görüşte, bir yargıyı doğrulamak için o yargıyı oluşturan sözcüklerin dışında bir *gerçekliğe* başvurmak gerekmemektedir.

“Bilginin doğrulanmak için kendisini oluşturan sözcüklerin dışında bir gerçekliğe gereksinimi olmadığı” anlayışı günümüz (postmodern diye nitelenen) düşünürlerinde olduğu gibi kalmamıştır elbette. Değişmiş, başka anlayışlara dönüşmüştür (bundan, Foucault'nun görüşleri anlatılırken söz edilecektir). Ama modernist “uygunluk kuramı”ndan kopuşun Saussure'ün bu dil anlayışıyla birlikte gündeme gelmeye başladığı söylenebilir.

Fakat postmodernistlerin bilgi anlayışlarını modernistlerinkinden ayıran şey yalnızca “sözcüklerin işaret ettikleri şeyin ne olduğu”

¹³ bkz. Ferdinand de Saussure. *Genel Dilbilim Dersleri*. (çev. Berke Vardar) Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.

konusundaki farklılık değildir. Bunun yanında, bilgiyi üreten varlığın ne olduğu konusundaki anlayış da değişmiştir. Modernistler için bilgiyi üreten tek tek kişilerken (öznelerken), postmodernistler için tek tek kişilerin (öznelerin) üstünde, onların dışında, onların zihinlerini belirleyen bir şeydir (bunun adı kiminde ‘söylem’ olur, kimilerinde ‘dil’ ya da ‘göstergeler dizgesi’). Modernistler için etkin bir varlık olan özne postmodernistler için öznelerüstü bir varlık tarafından belirlenen, onun tarafından yönlendirilen, onun aracı olan herhangi bir tektir. Bunun en iyi örneklerinden birini, sanırım, Foucault vermiştir.

Bilginin Arkeolojisi’nde Batının düşünce tarihi yapma biçimine karşı çıkan Foucault, bu biçimde tarih yapanların tını *tek tek bireylerden* geçerek kendinin bilincine varıyor gibi göstermesine karşı çıkar, ‘söylem’ adını verdiği bu öznelerüstü yapının belirli bir mekan ve zamanla sınırlandırılmış dönemlerde çağın tüm bireylerini belirlediğini, o çağın tınıni şu ya da bu kişinin düşüncelerinin açığa vurmasının o öznelerin başarısı olmadığını, tının sözcüsü konumunda yer alan kişinin yerinde başkalarının da olabileceğini söyler. “[Özne] farklı bireyler tarafından doldurulabilen belirli ve boş bir yerdir.”¹⁴ Bu söylediğini herhangi bir matematik kitabından söz ederek örnekler Foucault:

“[Bir matematik] incelemenin bünyesinde, eğer ‘Bir üçüncüsüne eşit olan iki nicelik kendi aralarında eşittir’ gibi bir önermeye rastlanırsa, ifadenin öznesi, böyle bir önermeyi doğrulamak için her bireyin işgal edebildiği her hangi bir dil sistemi içinde ve her hangi bir yazım ya da sembolleştirme kuralı içinde nötr, zaman, uzay, şartlar bakımından ayımsız, aynı durumdadır.”¹⁵

Öznenin yerini ve öznenin konumlandığı bu yerde neleri söyleyebileceğini belirleyen, özel bir anlam vererek ‘ifadeler’ diye adlandırdığı ve söylenebileceklerin sınırlarını belirleyen kuralların birbirine eklenmesiyle oluşan “söylem”dir. Söylem, kendisi içerisinde iş gören öznelerin söyleyeceklerinin dış sınırlarını çizer, bu sınırlarla söyleyeceklerini belirler. Söyleme belirleyici gücünü veren şey, o

¹⁴ Michel Foucault. *Bilginin Arkeolojisi*. (çev. Veli urhan) Birey Yayıncılık, İstanbul, 1999. s. 124.

¹⁵ a.g.e., s. 122.

34 Bilgi ile Nesnesi Arasındaki İlişki Üzerine Birkaç Örnek

söylemin dışında kalan öznelerin söylediklerinin, iktidarın aygıtları tarafından geçersiz ya da değersiz kılınması, anlamsızlaştırılmasıdır. Örneğin tıp söz konusu olduğunda “tıbbi söz herhangi bir kişiden gelemez; onun değeri, etkisi, tedaviyle ilgili güçleri, ve genel bir biçimde tıbbi söylem olarak varlığı, acının ve ölümün önüne geçmeyi onun için bir hak olarak öne sürmek suretiyle, bu söylemi dile getirme hakkına sahip olan, yasaya uygun şekilde tanımlanmış rolden ayrılabilir değildir.”¹⁶ Bu, buradaki örnek üzerinde konuşursak, bir öznenin bir “tıp adamı” sayılabilmesi için içine girmesi gereken rolü tanımlayan yasadır: bir tıp adamı belirli bir dönemde (dönemi belirleyen belirli bir söylem içerisinde) “tıp adamı” olacak ya da sayılacaksa, söylemin belirlediği alanlarda iş görecektir, onun belirlediği sorunlarla ilgilenecek, bu sorunlara söylemin belirlediği ifade biçimlerine göre çözüm üretecek, bilimsel etkinliğini bu söylem tarafından belirlenen teknikler ve yöntemlerle yürütecektir.

“Özneleri aşan ve onları belirleyen bir üst varlık” düşüncesi de, dile yakından ilgi gösteren bu felsefe dünyasına, temelde, Saussure’un dil anlayışı tarafından sokulmuştur. Çünkü Saussure için düşünmenin ve dile getirmelerin belirleyicisi olan dil “öznelerin kendisini değiştiremeyeceği” bir yapı oluşturur.

Postmodernistlerin bilgiye bakışını belirleyen bir üçüncü özellik vardır ki, bu özellik, dil anlayışlarına dayanarak bilgi anlayışlarını biçimlendiren postmodernistlerin aslında kimin görüşlerini kendilerine referans aldıklarını belirlemek açısından önemlidir. Bu görüş, bilgi nesnesinin aslında *özne* tarafından oluşturulduğunu söyler. Buna H. Arendt de “Tarih Kavramı: Antik ve Modern” adlı yazısında dikkat çeker: “[Tarih] insan yapımı bir süreç, varlığını sadece insan soyuna borçlu, herşeyi kapsayan bir süreç haline gelmişti.”¹⁷ Varlığını insan soyuna borçlu süreçler yalnızca insan bilimlerinin konusu olan süreçler değildir ama; doğa da bu durumdan payını alır: “Bugün doğayı yaratmak anlamında ‘yapmamızın’ mümkün olmadığını bilsek bile, yeni doğal

¹⁶ a.g.e., s. 70.

¹⁷ Hannah Arendt. *Geçmişle Gelecek Arasında*. (çev. Bahadır Sina Şener). İletişim Yayınları, İstanbul, 1996. s. 84.

süreçleri harekete geçirmeye, yani belli bir ölçüde, ‘tarihi yapmamız’ anlamında ‘doğayı yapmaya’ muktedir olduğumuz kesindir.”¹⁸

Arendt’e göre “tarihi insanın yaptığı” konusunda yüzyıllardır zaten uzlaşılmaktaydı. Ama teknolojideki önemli gelişmeler sonucunda artık doğayı da “yapabileceğimiz” ortaya çıkmıştır. Bu durum birşeyleri anlamaya ve bilmeye çalışan insanları, “şeyleri” bilmeyi istemekten “süreçleri” bilmeyi istemeye yöneltir. Çünkü: “Süreç kavramı, somut ile genelin, tekil olay veya şey ile evrensel anlamın yollarının ayrıldığı ifade eder. Olup biten her şeyin yegane anlam kaynağı olan süreç, bu sayede evrensellik ve anlamlandırma tekeline sahip olur.”¹⁹

Varolan herşeyin (olayların, şeylerin, durumların, kişilerin) anlamını belirleyen süreç, bu belirleyiciliği nedeniyle herşeyi üreten kaynak da olur. “Bilmek üzere kendisine yönelinen şeyleri oluşturanın bir süreç olması ve aslında bilinmesi gereken şeyin de bu sürecin kendisi olması” düşüncesi Hegel’e aittir. Arendt de çağımızdaki Hegel etkisini şu sözlerle onaylamaktadır:

“Hakikatin bizatihi zaman süreci içinde bulunduğu ve kendini zaman içinde ortaya koyduğu düşüncesi, ister Hegelci ister Hegelci olmayan terimlerle ifade edilsin, Hegel sonrası bütün modern tarih bilincinin bir özelliği haline gelmiştir.”²⁰

Ama Arendt’in öne sürdüğü görüşlerin bir yanına katılmak olanaklıyken bir yanı postmodernistlerin kendileri tarafından yadsınmaktadır. Arendt’in de belirttiği gibi, bilgiye nesne olan şeyler ve anlamları “üretilir” postmodernistlere göre; ama bu, tarihin bütünü kapsayan bir süreç tarafından gerçekleştirilmemektedir: tarih kesintisi olmayan bir süreç değildir; bunun en iyi kanıtı da, (postmodernistlere göre) postmodernistlerin kendi görüşleri (ya da postmodern dünya)dir. Bilgi nesnelere ve bu nesnelere anlamlarını belirleyen (üst) öznedir, süreç değil.

¹⁸ a.g.e., s. 84.

¹⁹ a.g.e., s. 91.

²⁰ a.g.e., s. 98.

36 Bilgi ile Nesnesi Arasındaki İlişki Üzerine Birkaç Örnek

Yeniden Foucault'ya dönmek gerekirse, bilgi nesnelere varolan şeyler olmadıkları, tersine, bir üst varlık (söylem) tarafından oluşturuldukları düşüncesi onun görüşlerinde de açığa çıkar. Ama burada bu düşünce Arendt'de olduğu gibi olumsuz bir şey olarak ele alınmaz, 'bilgi nesnesi' diye ortaya çıkarılan herşey için genelleştirilir. Bilgi ortaya koyduğu iddiasıyla ortaya çıkan disiplinlerin tarihi yapılmak istendiğinde "gerçekten 'şeyler'den vazgeçmek" gerekir: "şeylerin söylemden önceki anlaşılması güç kaynağının yerine, ancak söylemde ortaya çıkan nesnelere düzenli oluşumunu geçirmek" gerekir.²¹ Söylemde ortaya çıkan nesnelere, onlara bir nesne olarak oluşma olanağını veren ve tarihin içinde ortaya çıkma koşullarını meydana getiren kurallar bütününe (söylemi belirleyen kurallar bütününe) geri götürülmek suretiyle tanımlanır. Burada söylemle nesnelere arasında (düşünce tarihçesinin bakış açısından) karşılıklı bir belirleme yapabilme olanağı ortaya çıkar: bir söylemin kurallarını tanımladığımız zaman nesnelere betimlenir, nesnelere betimlediğimiz zaman söylemin kuralları tanımlanır.²² Söylemin kuralları Foucault tarafından "nesneyi var eden karmaşık ilişkiler demeti" diye de adlandırılır. Ama bu ilişkiler nesnede mevcut değil, nesne çözümlendiği zaman görülen ilişkilerdir. Bu, bu ilişkiler nesnenin kuruluşunu, içkin rasyonelliğini gösterir, demeye gelmez. İlişkiler nesnenin iç yapısını tanımlamazlar, fakat ortaya çıkmak, başka nesnelere yanında yer almak, onlara göre kurulmak, ayırımın indirgenemezliğini ve muhtemelen onun ayrıışıklığını belirlemek, kısacası bir dışsallık alanı içine yerleştirilmek olanağını onlara veren şeyi tanımlarlar.²³ Kısaca toparlamak gerekirse: nesne çözümlendiğinde ortaya çıkan ve "nesneye, onun özüne, doğasına ya da yapısına ait" özellikler diye adlandırılan şeyler, aslında, söylem tarafından, o nesnenin başka nesnelere ayrılabilmesi için çizilecek çerçevede kullanılan kurallardır. Bu kurallar aynı zamanda 'söylem' diye adlandırılan şeyin içinde yer alan ve onu oluşturan (Foucault'nun kullandığı özel anlamda) "ifadeler"dir:

“...‘söylemler’in, burada umut edebileceğimiz gibi, şeylerin ve kelimelerin saf ve basit bir çaprazlaşması olmadıklarını göstermek istediğimi söyleyeceğim: ...

²¹ Michel Foucault, 1999. s. 67.

²² a.g.e., s. 67.

²³ a.g.e., s. 63-64.

söylemlerin kendilerini çözümlenmek suretiyle, kelimeler ve şeyler arasında görünüşte çok kuvvetli olan bağın gevşediği ve söylemsel uygulamaya özgü olan bir kurallar bütününe ortaya çıktığı görülür. Bu kurallar, bir gerçekliğin sessiz varoluşunu değil, bir söz dağarcığının ilkelere uygun kullanımını değil, fakat nesnelere yönetimini belirler.²⁴

Bu söylediklerine dayanarak, Batıdaki düşünce tarihi yapma biçimini eleştiren ve kendisinin ‘arkeoloji’ diye adlandırdığı yeni biçimi bunun yerine geçirmek isteyen Foucault, bu yeni biçimin işinin söylemleri işaret bütünlüğü olarak değil, kendilerinden söz ettikleri nesnelere sistematik biçimde oluşturan uygulamalar olarak incelemekten ibaret olduğunu söyler. Böylece söylemin kuramsal ve kılın yanlarına dikkat çekmiş olur (bu noktadaki görüşleri, Arendt’in günümüz bilim dünyasında eleştirdiği özellikleri çağrıştırmaktadır): söylem hem düşünceyi belirler hem de gerçekliği. Bir nesne üzerine düşünmekte olan kişi nesneyle söylemin kendisine dayattığı biçimde ilişki kurmaktadır; ki, nesne de zaten söylem tarafından biçimlenmiştir. Söylem değiştiğinde hem nesneyle ilişkiye giren düşünce hem de nesne değişir.

*

Saussure’ün dil anlayışının etkisiyle (Wiredu’nun görüşlerinde örneklediğimiz) “uygunluk/karşılık gelme kuramı”nın dönüşümünün başladığından söz edilmişti: “sözcüklerin anlamı onların karşılık geldiği şey tarafından değil, sözcüğün içinde barındırdığı iki parçanın biri tarafından belirlenir” düşüncesi ortaya çıkmıştı. Saussure’ün görüşlerinin etkisi yayılıp dile bakış değiştiğinde bir ikinci düşünce daha egemenlik kazandı felsefe dünyasında: tümcelerin ya da yargıların (bunlar tarafından kapsanan bilgilerin de) dil tarafından belirlendiği. Dilin kapsayamadığı ya da ifade edemediği herşey karanlıkta kalır, bu görüşe göre. (Daha sonra, dilin yerine ‘söylem’, ‘göstergeler sistemi’ vb. başka özne-üstü varlıklar geçmiştir.) Ama, yukarıda kısaca ve örtük olarak söz edildiği gibi, dilin ya da özne-üstü başka varlıkların belirleyiciliği yalnızca düşünce düzeyinde sınırlı kalmamıştır: gerçeklik (ve belirli bir biçimde tasarlanan ‘gerçeklik’te yer alan bilgi nesnelere) de bunların belirlediği

²⁴ a.g.e., s. 68.

38 Bilgi ile Nesnesi Arasındaki İlişki Üzerine Birkaç Örnek

bir şey haline gelmiştir. Böylece, yine bir “uygunluk/karşılık gelme kuramı” karşısında kalınmış olur: düşünce, nesnesini kendisi yarattığı için, onun üzerine düşündüğünde onun nasıl ortaya çıkacağını belirler; onun hakkında bilgi ortaya koyduğunda da, nesnesi zaten kendisinin oluşturduğu bir şey olduğundan, bilgiyi nesnesine uygun biçimde ortaya koymuş olur. Tıpkı Hegel’de olduğu gibi, *söylem*den önce var olduğu varsayılan “şeylerin kendileri” bastırılmış, söylem aracılığıyla var olan *bilgi nesnelere* ortaya çıkmıştır.²⁵

Saussure’e ait ilk düşüncenin değil ama, bu ilk düşüncenin geliştirilmesi ve yayılmasıyla ortaya çıkan diğer iki düşüncenin temelini Hegel’in görüşlerinde bulmak zor olmayacaktır. Onun bilgi görüşünde de nesne, kendi başına bir varlık ya da şey olarak değil, bilinç için varolan bir varlık olarak tasarlanır: Bu bilgi görüşünün doğal sonucu, deneysel verilerin, Tinin öznedeki ortaya çıkan hali olan bilince tabi şeyler olarak görülmesidir. Böylece, “uygunluk kuramı”nın kabul ettiği gibi, bilgi nesneye ait bir şey olmaktan çıkar; nesne bilgiye, bilen özneye ait bir şey olur. Nesnenin sınırlarını çizip ona özelliklerini yükleyen özne/düşünce/söylem, onu kendisiyle özdeşleştirir. Bu sayede de, olup bitenlerle aynı ilkeye sahip olan ve ona göre işleyen diyalektik düşünce, deneysel verilerin, dışarıdakinin ‘anlamını’, niçin oldukları biçimde olduklarını kavrayacaktır.²⁶

Yukarıda aktarılan görüşlerin gösterdiği gibi, *düşünme ve eyleme (uygulama) biçimini belirleyen bir üst varlık* anlayışı Foucault’ya (ve postmodernistlere) Hegel tarafından hediye edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, modernizmin en büyük kuramcısı saydıkları bir filozofun görüşleri onların düşünce dizgelerini belirlemiştir. Kopmuş olduklarını iddia ettikleri modernizmi, Hegel’in görüşlerini örtük de olsa koruyarak, benimsemişlerdir. Ama bir bakımdan yine de modernizmin bilgi anlayışından kopulmuştur. Bundan da aşağıda söz edilecektir.

Sonuç

²⁵ Allan Megill. *Aşırılığın Peygamberleri*. (çev. Tuncay Birkan). Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998. s. 305-6.

²⁶ (Hegel’in bu konudaki görüşleri için) bkz. Hamdi Bravo. *Hegel ve Nietzsche’de Birey, Toplum ve Devlet İlişkileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

Peki, tüm bu söylenenlerden sonra “Günümüz felsefesinde ve postmodernistlerin bilgi anlayışında bilgi nesnesini yitirmiş midir?” sorusuna ne yanıt verilebilir?:

Bu yazıda birer örnek olarak kullanılmış olan düşünürlerin görüşlerine bakılırsa bu soru şöyle yanıtlanabilir: Pragmatizm ve (her türden) tutarlılık kuramı, bilgiyle nesnesi arasındaki ilişkiyi dikkate almayı zaten tümüyle reddetmektedir. Bir yargının doğruluğu ya da yanlışlığının onun iş görürlüğüne (pragmatizm) bağlı kılınması ya da bunların o yargının başka yargılarla arasındaki ilişkiye göre belirlenmesi (tutarlılık kuramı), nesnenin tümüyle görüş alanının dışına çıkarılması demeye gelir. Bu da, bu bilgi anlayışlarında “nesnenin yitirilmiş olduğunu” gösterir. Buna karşılık (postmodernistlere bir örnek olarak ele alınmış olan) Foucault’ya baktığımızda böyle bir durumla karşılaşmadığımızı görüyoruz: ona göre her yargının bir nesnesi vardır; ‘doğruluk’ da, özneye nesne arasındaki ilişki tarafından, öznenin nesneyi dilegetirip getiremiyor olmasına göre, belirlenir. Ama burada Wiredu’nun görüşleriyle örneklenmiş olan “uygunluk kuramı”dan farklı olan şey, “nesne”nin özne tarafından biçimlendiriliyor olmasıdır. Ama bu özne, tek tek öznelerin zihinlerini de belirleyen bir üst-öznedir: tek tek özneler, bu üst-öznenin birer aracısı ya da sözcüsüdür yalnız: üst-öznenin (söylemin) çizdiği sınırlar içerisinde kalarak onun biçimlendirdiği nesnelere üzerine konuşabilirler yalnızca. Oysa modernizmin “uygunluk kuramı”nda, “öznenin kendisinin belirleyicisi olamayacağı bir şey hakkında konuştuğu” kabulü vardır: Wiredu bunu “gerçeklik” diye adlandırır. Oysa Foucault için gerçeklik, söylemin (ve söylem tarafından belirlenen öznelerin) ürettiği bir alandır: bu alanın içinde nelerin yer alacağını ve alamayacağını, yani nelerin bilgiye nesne olabileceğini ve olamayacağını belirleyen, söylemin kendisidir. Bu söylenenlerden yola çıkarak, Foucault’nun bilgi anlayışında “nesnenin yitirilmiş olduğu” öne sürülemez, ama “bilgi nesnesinin üretiliyor olduğu” öne sürülebilir.

Buradan, belki haksızlık olacaksa da, şu sonuç çıkarılabilir: ya postmodernistler – buradaki örnekte Foucault - (bilgiyle nesnesi arasındaki ilişkiye bakış bakımından) ‘modernizmin kuramcısı’ diye niteledikleri Hegel’in yanında konumlandırılmalı ya da Hegel postmodernistlerin arasında. Bu nedenle de, postmodernistlerin “keskin

40 *Bilgi ile Nesnesi Arasındaki İlişki Üzerine Birkaç Örnek*

sınırları olan kopuş” iddialarının, bilgiyle nesnesi arasındaki ilişkiye bağlı olarak, sınırları değiştirilebilir.

KAYNAKÇA

ARENDET, Hannah. *Geçmişle Gelecek Arasında*. (çev. Bahadır Sina Şener). İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

- BRAVO, Hamdi. *Hegel ve Nietzsche'de Birey, Toplum ve Devlet İlişkileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.
- FOUCAULT, Michel. *Bilginin Arkeolojisi*. (çev. Veli urhan) Birey Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- GRÜNBERG, Teo. "Long-run Consistency of Beliefs as a Criterion of Empiric Knowledge", *Concept of Knowledge*. Ed. Ioanna Kuçuradi and Robert S. Cohen. Kluwer Academic Publishers, Boston, 1995.
- JAMES, William. *Pragmacılık*. (çev. Muzaffer Aşkın) İstanbul Milli Eğitim Basımevi, 1948.
- LYOTARD, Jean-François. *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. (trans. by Geoff Bennington and Brian Massumi) Manchester University Press, Manchester, 1984.
- MEGİLL, Allan. *Aşırılığın Peygamberleri*. (Çev. Tuncay Birkan) Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998.
- SAUSSURE, Ferdinand de. *Genel Dilbilim Dersleri*. (çev. Berke Vardar) Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.
- SAVRAN, Gülnur. "Postmodernizm: Yepyeni Bir Evre mi, Bir Eğilimin Mutlaklaştırılması mı?" *Defter* Dergisi, sayı: 38, s. 158-190.
- WITTGENSTEİN, Ludwig. *Tractatus*. (çev. Oruç Aruoba) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.
- WITTGENSTEİN, Ludwig. *Philosophical Investigations*. (trans. by G.E.M. Anscombe) Oxford: Malden, Mass.: Blackwell, 1999.
- WİREDU, Kwasi. "Knowledge, Truth and Fallibility", *Concept of Knowledge*. Ed. Ioanna Kuçuradi and Robert S. Cohen. Kluwer Academic Publishers, Boston, 1995.